

**“İMLÂ”DAN “YAZIM”A
KURALLAR, GELİŞİMLER,
DEĞİŞİMLER: GEÇMİŞTEN
GÜNÜMÜZE YAZIM
KURALLARI**

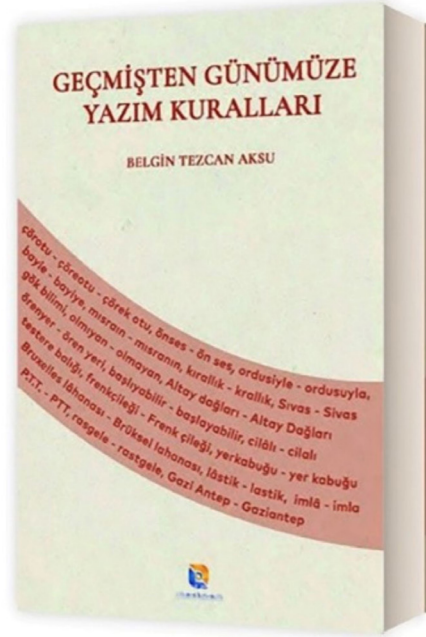
Şükrü Halûk Akalın

Her dilin konuşma ve yazı boyutları arasında az veya çok farklılıklar vardır. Konuşma dilinin olanca akıcılığı ve doğallığı ile söylenen sözlerin, dile getirilen düşüncelerin ve duyguların yazıya geçirilmesinde karşılaşılan sorunların çözümü için yazıma kuralları getirme, böylece yazı dilinde ölçünlüleşme (standartlaşma) arayışlarına gidilmiştir.

Sanskritçe, Çince, Latince gibi dilleri için yazım kuralları getirme çabaları milattan önceki yıllara uzanırken Arapçanın yazım kurallarının belirlenmesi Kur'an'ın yazıya geçirilmeye başlandığı döneme dayanır.

Batı dillerinden İspanyolca, İngilizce ve Fransızcanın yazım kurallarının belirlenmesi girişimleri ise XV. yüzyıla tarihlenir. Kâtip Çelebi de XVII. yüzyılda Arap kaynaklı yazının kullanılışıyla ilgili bazı sorunlara değinir. Osmanlı Türkçesinde yazım sorunu daha çok fesahatçiler olarak adlandırılan Arapça ve Farsçaya hâkim kişilerin Türkçedeki Arapça, Farsça alıntılarının özgün biçim ve anlamları dışında kullanımlarına karşı yönelttikleri eleştirilerin yer aldığı galatat kitaplarında dile getirilmiştir.

Türkiye’de kurumsal olarak yazım kurallarını belirleme ve yazım kılavuzu yayımlama çalışması ise yeni Türk harflerinin kabulü çalışmalarının başladığı dönemde, 1928 yılında, kurulan Dil Encümeni ile başlamıştı. Yayımladığı *İmlâ Lûgati* (1928) Arap kökenli yazıdan Latin kökenli yazıya geçişte önemli

bir işlevi yerine getirmişti. Atatürk'ün isteği doğrultusunda 12 Temmuz 1932 günü Türk Dili Tetkik Cemiyeti adıyla kurulan Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçenin yazım kurallarının belirlenmesi, uygulanması ve yaygınlaştırılmasında yetkili kurum hâline gelmiştir.

Kurumun kuruluşunun hemen ardından Atatürk'ün öncülüğünde ve katılımıyla düzenlenen Birinci Türk Dili Kurultayı'na tezler sunan Faik Ali, Bedros Zeki ve Halit Ziya Beyler imlâmızın gözden geçirilmesi, ıslahı, düzenlenmesi ve geliştirilmesi için önerilerde bulunurken *İmlâ Lûgati*'nin dizinindeki söz varlığına eleştiriler getirmişlerdi. Osmanlı Türkçesinde Arap harfleri Arapça, Farsça sözcüklerin değil Türkçe sözcüklerin yazımında sorun oluştururken seçil bir yazım olan yeni Türk yazısında da Türkçe değil alıntı sözlerin yazımı sorun hâline gelmişti. Kurultay'ın ardından çalışmalarına başlayan Kurum, dokuz yıl sonra 1941

yılında *İmlâ Kılavuzu* adıyla kendisinden beklenen çalışmayı gerçekleştirdi. O günden bugüne Türk Dil Kurumu *İmlâ Kılavuzu*, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, *Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu*, *Yazım Kılavuzu* adlarıyla yirmi yedi baskı kılavuz yayımladı. Çoğu kez kılavuzun mevcudunun tükenmesi üzerine yapılan bu baskılar nedense kamuoyunda yazım kurallarında değişiklik olarak algılandı. Kuşkusuz yazım kurallarında değişikliğe gidildiği de oluyordu. Toplum hayatında, bilimde, kültürde yaşanan değişim ve gelişmelerle dilde de değişim ve gelişmeler yaşanıyordu. Bunun sonucu olarak yeni sözler ve kavramlar hatta biçimler dilde kullanım alanına çıkıyordu. Bu değişim ve gelişimlerin yazım kurallarına da yansıtılması kaçınılmazdır. Gelişim ve değişim içerisindeki Türkçeye de zamanla birçok yeni söz ve kavram katılmakta, ilgili sözlerin ve kavramların yazımlarıyla ilgili ya yeni kurallar oluşmakta ya da var olan kural değişikliğe uğramaktadır. Yeni oluşan veya değişen bu kurallar da Kurumun yayımladığı kılavuzlara yansımaktadır.

Yirmi yedi baskı kılavuzdaki yazım kurallarının incelenmesi, karşılaştırılması ve değerlendirilmesi başlı başına bir araştırma konusudur. Dil Encümeninin *İmlâ Lûgati* ve TDK'nin 1941 yılında yayımladığı *İmlâ Kılavuzu*'ndan başlayarak yazım kuralları üzerine bu ayrıntılı çalışmayı¹ Belgin Tezcan Aksu gerçekleştirdi. *Geçmişten Günümüze Yazım Kuralları* adındaki kitap "Sunuş", "Karşılaştırmalı Yazım Kuralları" ve "Değerlendirme" ana bölümlerinden oluşmaktadır. Kitabın ikinci ana bölümünde on altı bölüm başlığı bulunmaktadır. "Tablolar" ve "Kaynakça" ile birlikte kitap toplam 452 sayfadan oluşmaktadır.

Kitabının "Sunuş" (s. XI-XXVII) bölümüne Aksu, âdeta bir şehir efsanesi hâlini almış olan dil tartışmalarında sıkça gündeme gelen "TDK yazım kurallarını çok sık değiştiriyor!" düşüncesinin öğrenciler, öğretmenler, akademisyenler, yazarlar, çizerler arasında dillendirildiğini ifade ederek başlıyor. Bu düşüncenin veya benzer eleştirilerin doğru olup olmadığını 1928 yılında Dil Encümeninin hazırlamış olduğu *İmlâ Lûgati* ile TDK'nin 1941 yılından bu yana yayımlamakta olduğu tüm kılavuzlarda bulunan kuralları bir araya getirip kuralların tarih içerisinde nasıl bir değişime uğradığını, değişimin hangi tarihte, hangi yönde olduğunu bu kitapla gözler önüne sermeye çalışacağını belirtiyor.

"Sunuş"ta Dil Encümeninin çalışmalarından ve *İmlâ Lûgati*'ni 1928 yılında cüz cüz yayımlamasından söz eden Aksu, hazırlayıcıların özellikle Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin Türkçeye girmeleriyle uğradıkları değişikliğin kurallarını göstermeyi yararlı bulduklarını belirterek yaptıkları işin çerçevesini çizdiklerini, amaçlarını da sözcüklerin yazılışı hususunda göz önünde tutulan kurallarla zorunlulukları genel ve kısa bir biçimde sunmak olarak açıkladıklarını kaydeder.

On üç yıl kullanılan *İmlâ Lûgati*'nde yazım kurallarının çok açık bir biçimde verilmemesinin zaman içinde çoğunlukla alıntıların yazımında karışıklıklara yol açtığı görüldü. 1930'lu yılların gazetelerinde özgün biçimleri ayın harfli, hemzli Arapça sözlerin yazımındaki karmaşadan, Batı dillerinden geçen sözcüklerin ve özel adların yazılışındaki tutarsızlıklardan söz eden yazarlar, hatta başyazarlar dikkati çekiyordu. En çok tartışılan sözlerden biri de *spor* idi. Gazetelerde *spor* yanı sıra *ıspor*, *ispor*, *sıpor*, *sipor* yazarlar birbirini eleştirirken konuya bodoslama giren bitki bilimciler ve hayvan bilimciler

¹ Belgin Tezcan Aksu, *Geçmişten Günümüze Yazım Kuralları*, Erkmen Yayıncılık, Ankara 2025.

hepsinin yanlışlığını ifade ederek *spor* sözünün çiçeksiz bitkilerde üreme organı ve bir hücreli hayvanlarda üreme hücresi terimi olduğunu, kastedilen anlamdaki sözün ise *sport* biçiminde yazılması gerektiğini ileri sürüyorlardı. İşte böyle bir ortamda *İmlâ Lûgati*'nin ikinci baskısını TDK 1941 yılında *İmlâ Kılavuzu* adıyla yayımladı. Aksu, "Sunuş"unda 1941 yılındaki bu kılavuzdan başlayarak diğer baskılar hakkında özet bilgiler veriyor ve TDK tarafından yayımlanan kılavuzların her birinin basılma nedeninin dildeki değişimlerin ve dolayısıyla yaygınlaşan yeni kulanımların getirdiği yazılış sorunlarına çözüm bulmak olduğunu ifade ediyor.

Kılavuz'un adında yapılan değişiklikler "Sunuş"un en ilgi çekici bölümüdür. *Kılavuz*'a 1970 yılındaki beşinci baskısında *Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu* adı verilmiş, aynı yıl yapılan altıncı baskısında *Yeni Yazım Kılavuzu* adı kullanılmıştır. Prof. Dr. Hasan Eren hazırladığı on ikinci baskıya *Yazım Kılavuzu* adını vermesine rağmen TDK Bilim Kurulu kararıyla adı *İmlâ Kılavuzu* olarak değiştirilerek 1985 yılında yayımlanmıştır. Tam yirmi yıl sonra, 2005 yılında yayımlanan yirmi dördüncü baskısında *Yazım Kılavuzu* adına dönülmüştür. Aksu'nun da belirttiği gibi *Türkçe Sözlük*'ün on birinci baskısının hazırlığıyla birlikte *Yazım Kılavuzu*'nun yeni baskısının çalışmaları eş güdüm içerisinde yürütülmüş ve dilde yaşanan gelişmelerle birlikte ortaya çıkan yeni kullanım biçimleri göz önüne alınarak kılavuzun geliştirilmiş ve genişletilmiş son baskısı olan yirmi yedinci baskısı *Yazım Kılavuzu* adıyla 2012 yılında yayımlanmıştır. 2018 ve 2021 yıllarında tıpkıbasımı yapılan kılavuz, 2023 temmuzunda yeni baskı *Türkçe Sözlük*'ün yayımlanması üzerine "Kurallar" bölümü değiştirilmeksizin "Dizin" bölümü son baskı *Türkçe Sözlük*'ün madde baş-

larını içerecek biçimde güncellenerek kılavuzun kısmen tıpkıbasımı 2023 yılında yine *Yazım Kılavuzu* adıyla yayımlanmıştır.

Kitabın "Karşılaştırmalı Yazım Kuralları" (s. 3-404) bölümündeki alt bölüm başlıkları "Ses Harf ve Alfabe", "Bazı Kelime ve Eklerin Yazılışı", "Sayıların Yazılışı", "Büyük Harflerin Kullanıldığı Yerler", "Birleşik Kelimelerin Yazılışı", "Alıntı Kelimelerin Yazılışı", "Yabancı Özel Adların Yazılışı", "Noktalama İşaretleri", "Kısaltmalar" ve "Simgeler" adlarını taşımaktadır. Bu alt bölümlerde kurallar baskı yıllarına göre tablo hâlinde gösterilerek incelenmiştir.

Kurumca yayımlanan kılavuzların bir kısmı tıpkıbasımdır, bir kısmı da gözden geçirilmiş baskılardır. Kurallar incelenirken tıpkıbasım veya birbirinden çok az farklılıklar içeren kılavuzlar "1941-1948-1956-1957-1960-1962", "1965-1966-1967-1969-1970/(5)-1970/(6)-1973-1975", "1977-1980-1981", "1985-1988-1993", "1996-2000", "2005-2008-2009" biçiminde seri hâlinde gruplandırılmış ve ilgili kuralın ilgili baskıdaki biçimi karşısına yazılmıştır.

Aksu, TDK tarafından yayımlanan son baskı *Yazım Kılavuzu*'ndaki 353 kural, yine Kurum tarafından yayımlanan önceki kılavuzlarda bulunup da son baskı kılavuzda bulunmayan 160 kurala birlikte toplam 513 kuralı kılavuz baskılarına göre karşılaştırmıştır. Her bir kural son baskı kılavuzdaki yerine bağlı kalınarak ☼ işaretinin ardından verilmiştir. Dil Encümeni tarafından yayımlanan *İmlâ Lûgati*'nden başlamak üzere ilgili kuralın TDK tarafından yayımlanan önceki kılavuzlardaki biçimleri tablo içerisinde gösterilmiştir. Söz konusu kuralın bulunmadığı kılavuzların tablodaki ilgili satırları boş bırakılmıştır.

Kurallar incelenirken TDK tarafından yayımlanan önceki baskılarda yer alıp da son baskıda bulunmayan 160 kural “Son Baskı Kılavuzda Bulunmayan Kural” başlığı altında gri tonda verilmiş, varsa diğer baskılardaki biçimleri yine tablo içine yerleştirilmiştir. Bu yöntem son derece yararlı olmuş ve son baskı kılavuza alınmayan kurallar açıkça görülür hâle gelmiştir.

Belgin Tezcan Aksu, bütün bu karşılaştırmalardan sonra ulaştığı sonuçları kitabının “Değerlendirme” (s. 405-416) bölümünde somut bir biçimde gözler önüne seriyor.

Aksu, en yaygın doğru bilinen yanlışlardan biri olan *TDK şapka işareti kaldırıldı!* düşüncesinin yanlış olduğunu “Düzeltilme İşareti” (s. 14-26) alt başlığında kanıtlarıyla ortaya koyuyor. *âdem, âdet, âlem, âşık, şûra; dergâh, karargâh, tezgâh; Balâ, Elâzığ, Selânik; askerî (okul), dinî (bilgiler), resmî (kuruluşlar)* vb. sözcüklerde düzeltme işaretinin hiçbir zaman kaldırılmadığını, buna karşılık işaretin kullanımında yapılan düzenlemeleri tablo hâlinde ortaya koyuyor.

Birleşik sözcüklerin ayrıldığı biçimindeki bir başka yanlış düşüncüyü de Aksu kitabının 159-209. sayfalar arasındaki bölümde ele alıyor. Birleşik sözlerin yazımıyla ilgili kurallarda da zaman içinde değişikliklere gidilmiştir. 1965 ile 1985 yılları arasında çıkan kılavuzlarda birleşigi oluşturan her iki söz veya sadece birinci söz veya sadece ikinci söz gerçek anlamında değilse bitişik yazılır kuralı bulunmaktadır. 1985 baskılı kılavuzda birleşenlerin anlam kaymasına uğraması bitişik yazılmaları için yeterli görül müştür. 1988 ile 2000 yılları arasında çıkan dört kılavuzda birleşigi oluşturan sözlerden biri veya ikisinin benzetme yoluyla anlam değişmesine uğradığında sözün bitişik yazılacağı belirtilmiştir. 2005 ve sonrasında ise birleşigi oluşturan sözlerden her ikisi

veya ikincisi benzetme yoluyla anlam değişmesine uğrarsa bitişik yazılması gerektiği kurallaştırılmıştır. 1985 yılına kadar çıkan kılavuzlarda birden çok sözcükten oluşan terimlerin tamamının bitişik olarak yazılacağına ilişkin kural yer almış ve bu kural gereği “*buzdağı, fırtınakuşu, sedefotu*” vb. sözler bitişik yazılmışken sonraki kılavuzlarda terimler birleşik sözlerin genel yazım kurallarına göre yazılmaya başlanmış, bu ve benzeri sözler de ayrı yazılmıştır. Meraklısının bitişik yazılan birleşik sözlerle ayrı yazılanların geçmişten günümüze yaşadığı değişimleri tablolar hâlinde gösterilişi için kitabın 159-236. sayfalarını incelemelerini salık veririm.

Aksu, TDK’nin kurum ve kuruluş adlarına gelen eklerin kesme işaretiyle kullanılıp kullanılmaması hakkında sürekli değişiklik yaptığı düşünülse de bu konuda eklerin kesme işaretiyle ayrılmayacağına ilişkin kuralın 1965 yılında yayımlanan kılavuzda ilk olarak yer aldığını, 1985 ile 1993 yılları arasındaki üç kılavuzda verilen *çoklukla kesme işaretiyle ayrılmaz* biçimindeki esneklik dışında elli iki yıl boyunca eklerin kesme işaretiyle ayrılmayacağı kuralının geçerli olduğunu belirtiyor. Bu durum konu hakkında oluşturulan eleştirinin aslında doğru olmadığını göstermektedir.

Belgin Tezcan Aksu’nun dikkatlere sunduğu kurallardan biri de dil adlarına gelen eklerin kesme işaretiyle ayrılmama kuralıdır. Son baskı kılavuzda örnek olarak *Türkçe’nin* değil de *Türkçenin* biçimiyle yazılması gerektiğini gösteren kural ilk olarak 1965 baskılı kılavuzda yer almış, son baskıya kadar da aynı biçimiyle gelmiştir.

Zaman içerisinde değişiklik yapılan kurallar ve örnekleri böylece sıraladıktan sonra yazım kurallarının tarihsel gelişimine genel olarak bakıldığında çıkan sonuçları madde madde sıralayan

Belgin Tezcan Aksu, TDK tarafından yayımlanan yirmi yedi baskı kılavuzun içindeki kuralların seksen iki başlık altında toplandığını, bunlardan düzeltme işaretinin kullanımı; birleşik sözlerin ve terimlerin yazımı; büyük harflerin yazımı; noktalamayla ilgili virgöl, noktalı virgöl, soru ve kesme işaretlerinin kullanıldığı yerler; heceleme kuralları ve kısaltmaların yazımı konuları olmak üzere ancak altı başlıkta zaman içerisinde değişim veya yeni düzenleme yapıldığını gözler önüne sermektedir. Aksu'nun bu çalışmasından bazı birleşik sözlerin ve bazı eklerin yazımında düşünüldüğü gibi çok sık değil uzun aralıklarla bir değişim yaşandığı da gözlenmektedir.

Bilindiği gibi Anayasa'nın 134. maddesine göre çıkarılan 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu ve bu kanunda değişiklikler

içeren 664 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 10. maddesinin ç fıkrasıyla Türkçenin yazım kurallarını içeren kılavuz hazırlama görevi TDK'ye verilmiştir. Kurum bu görevi yerine getirmek amacıyla dilde yaşanan gelişmeleri, değişimleri göz önüne alarak yazım kurallarında güncellemelere, düzenlemelere, geliştirmelere başvurmaktadır. Daha nadir olmak üzere de Türkçenin geçirdiği değişimler dikkate alınarak yazım kurallarında değişiklik söz konusu olmaktadır. Bu değişikliklerin hiç de çok olmadığı, ancak ve ancak altı başlıkta zaman içerisinde değişim görüldüğü Aksu'nun bu çalışmasıyla ortaya konulmuş bulunmaktadır.

Bu somut gerçeği *Geçmişten Günümüze Yazım Kuralları* adlı kitabıyla ortaya koyan ve alanın ilgililerine yararlı bir başvuru kaynağı sunan Belgin Tezcan Aksu'yu yüreğinden kutlarım.

